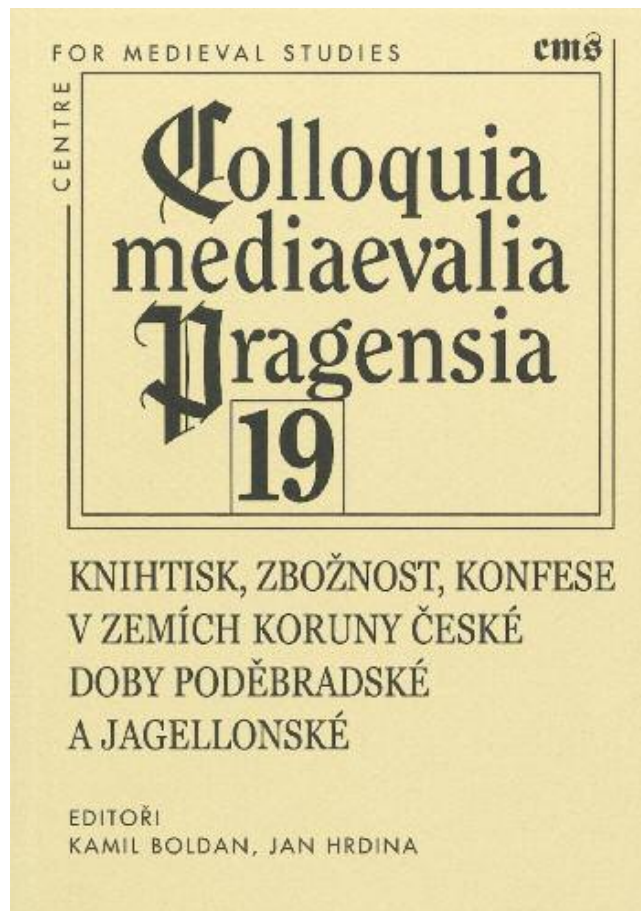

BOLDAN, Kamil – HRDINA, Jan (edd.). *Knihtisk, zbožnost, konfese v zemích Koruny české doby poděbradské a jagellonské.* Praha: Filosofia, 2018. *Colloquia mediaevalia Pragensia* 19. ISBN 978-80-7007-559-3.

Období počátků tištěné knihy v českých zemích nepatřilo po roce 1989 k ústředním tématům domácí knihovně. V souvislostech specifického vývoje zemí Koruny české, který od první poloviny 15. století zásadním způsobem ovlivňovalo husitství, se však nepochybně jedná o problematiku, která si pozornost specialistů zaslouží. Otázky formování domácího knihtisku, paralelita tištěné a rukopisné produkce i její recepce v různých vrstvách společnosti, úloha obou typů knih v dobové komunikaci, role dovážené literatury, ale zejména

specifická potenciální vazba tištěné a rukopisné knihy k různým konfesijním prostředím vystupují naléhavě nejen v rámci úzce definovaného knihovědného bádání, ale jsou součástí širšího historiografického diskursu, který se vztahuje k období druhé poloviny 15. a první poloviny 16. století. Lze proto jen uvítat, že se některá z těchto témat stala v roce 2013 předmětem zájmu pracovního zasedání *Knihtisk, zbožnost, konfese v zemích Koruny české doby poděbradské a jagellonské*, které se po pěti letech dočkalo i tištěného výstupu. Přestože se nepodařilo pokrýt celý prostor teritoria korunních zemí, což lze zejména v případě Slezska vnímat jako podstatný deficit, nabízí sborník z uvedeného zasedání v sedmi příspěvcích skutečně reprezentativní pohled na aktuální badatelské výstupy našich předních knihovědců a historiků. Jednoznačným handicapem publikace je ovšem značný časový odstup prezentace referátů od jejich otištění. V mezičase bylo totiž vydáno několik zásadních monografií autorů, kteří se zúčastnili pracovního zasedání a kteří v nich samozřejmě uveřejnili i závěry na jednání prezentované.¹

Úvodní studie Petra Voita se zaměřila na základní otázku počátků české tištěné knihy, a tou byl vztah většinové utrakvistické společnosti k ní, respektive k možnostem knihtisku. S oporou v aktuálních knihovědných a kulturně-historických výzkumech dokumentuje, že přechod od rukopisné k tištěné knize neprobíhal v Čechách a na Moravě rychle a jednoznačně, ale že až do počátku 16. století rukopisná produkce převažovala. Otázkou ovšem je, zda pouze v nabídce trhu, jak dokládá autor, či také v knihovnách různých společenských vrstev. Zejména o měšťanském prostředí sledované doby máme jen omezené informace, byť např. pro města pražská díky výzkumům Kateřiny Jíšové došlo k výraznějšímu posunu.² Její zjištění potvrzují významnou pozici rukopisů v měšťanských knihovnách sledovaného období a obsahové zaměření těchto sbírek na základní náboženskou literaturu, ale nelze z nich vyvodit, zda knihy v měšťanských domácnostech doby pohusitské byly skutečně četbou, nebo jen cennou „kořistí“, případně laciným výhodným nákupem z doby husitských nepokojů.³ Otázka recepce knih zůstala však ve Voitově studii stranou a problém vztahu utrakvistů a nového média knihtisku řeší tento autor v rovině editorů

¹ Srovnej zejména VOIT, Petr. *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí I. Severinsko-kosořská dynastie 1488–1557*. Praha: KLP, 2013; TÝŽ, *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí II. Tiskaři pro víru a tiskaři pro obrození národa 1498–1547*. Praha: Academia, 2017; BOLDAN, Kamil – NEŠKUDLA, Božek – VOIT, Petr. *Bohemia and Moravia I. The Reception of Antiquity in Bohemian Book Culture from the Beginning of Printing until 1547*. Turnhout: Brepols, 2014; BOLDAN, Kamil. *Počátek českého knihtisku*. Praha: Scriptorium, 2018.

² JÍŠOVÁ, Kateřina. Odkazy knih v pozdně středověkých testamentech Nového Města pražského. In: *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků* 19. Praha: Národní knihovna České republiky, 2005–2006, s. 4–17.

³ K produkci a distribuci rukopisů v době husitské srovnej NEDDERMEYER, Uwe. *Von der Handschrift zum gedruckten Buch. Schriftlichkeit und Leseinteresse im Mittelalter und in der frühen Neuzeit. Quantitative und qualitative Aspekte II*. Wiesbaden: Harrassowitz, 1998, s. 650–651.

a tiskařů. Prokazuje, že českému knihtisku scházelo pevné institucionální zázemí univerzitního prostředí – v Praze utrakvistického, které mělo mít k tisku rezervovaný vztah a projevovalo iniciativu pouze příležitostně při vydání a přípravě konkrétních tisků. Větší podpora přicházela z řad měšťanů a od utrakvistických kněží pražských farností, což je v souvislosti s autorem opakovaně zdůrazněnou marginální rolí měšťanských čtenářů ve sledovaném období nepochybně zjištění hodné k zamyšlení. V druhé části studie pak Voit rozvíjí tezi o existenci jediné pražské dílny období prvotisků oproti starší interpretaci počátku pražského knihtisku, která počítala se třemi samostatnými officinami. Zmíněnou pražskou tiskárnu kramáře Severina a její multikulturní, resp. multikonfesijní působení sleduje autor v souvislostech celé její typografické produkce a migrace její materie.

Zásadním příspěvkem k tématu utrakvisté a knihtisk je studie Blanky Zilynské, která zpochybňuje obecnou platnost teze o rezervovaném vztahu této konfese k novému komunikačnímu médiu. Připomíná, že už první skupina bohemikálních plzeňských prvotisků, která směřovala do církevního prostředí, mohla být recipována i v utrakvistických církevních kruzích. K prokazatelnému cílenému využití tisku přímo pro utrakvistickou církevní správní praxi ovšem skutečně došlo až v druhé dekádě 16. století a i v pozdějším období se nejednalo s ohledem na minimum dochovaných tisků o běžný fenomén. Autorka to přičítá skutečnosti, že správa byla vnímána jako interní záležitost církve, a proto nebyl zájem její materiály šířit tiskem. S ohledem na dominanci utrakvistických farností v Čechách a s přihlédnutím k průměrným výším nákladu (500–1000 ks) tisků však tento argument není příliš průkazný. Jiným vysvětlením omezeného dochování utrakvistických tisků z oblasti správy mohlo být ovšem jejich záměrné ničení v rekatolizační praxi doby pobělohorské. V závěru studie Zilynská nabízí sondu do obsahu utrakvistických farních knihoven z přelomu 15. a 16. století, která potvrzuje mizivé zastoupení tisků mezi masou liturgické rukopisné produkce a současně verifikuje její úvodní zjištění o využití katolické tištěné produkce v utrakvistické církevní praxi. Pokud profesionální utrakvistické prostředí nepotřebovalo rozlišovat konfesijní charakter tisků, je otázka, jak významná byla tato skutečnost pro běžného čtenáře.

Z konceptu sborníku, který soustřeďuje problémové studie, se svým pojetím odchyľuje analýza pozdně středověkého jádra knihovny premonstrátského kláštera v Teplé, kterou přispěla Michaela Bäumlová. V precizním rozboru se autorka zabývala okolnostmi vzniku knihovny, její správou, rozsahem, obsahem, proveniencí, jazykovou skladbou, knižními vazbami, čtenářskými přípisky, drobnými tisky, které nebyly určeny pro uložení v knižní sbírce, a zvláštní pozornost věnovala skupině rukopisů. Studie tak přiblížila dosud málo reflektovanou otázku působení nepočtených klášterních komunit, které v Čechách přetrvaly husitské nepokoje. Na příkladu tepelského kláštera ukázala význam knihtisku pro formování a rozvoj klášterních knihoven, v nichž se tištěná produkce stávala prostředkem pro udržení, či dokonce reformu komunity. Rozhodující roli tu ovšem sehrávaly tisky importované a svůj význam ani v těchto knihovnách neztratily tradiční rukopisy, často nahrazující chybějící tisky.

Dva následující příspěvky tematizují významnou skupinu drobných dobových tisků odpustkové agendy, která byla součástí tištěné produkce již od dob Gutenbergových. Kamil

Boldan se na základě nálezů této materie ve františkánské knihovně v Chebu, jež byla spojena s odpustkovou kampaní z počátku osmdesátých let 15. století vedenou právě tímto řádem, pokusil úspěšně doložit cílené a do značné míry systematické využití knihtisku katolickou církví už v této rané fázi jeho vývoje. Knih tisk se tak dle jeho zjištění stal zásadním multiplikátorem náboženské propagandy ještě před nástupem německé reformace. Tento jeho potenciál představil Boldan nejen v kontextu dalších odpustkových kampaní, ale také s přihlédnutím k jiným typografickým jednolistům a jejich funkcím. Studii doprovází i nezbytný soupis využitých tisků spojených se zmíněnou odpustkovou kampaní a objevených ve vazbách z produkce chebské františkánské knihvazačské dílny.

Odpustkovým kampaním se věnuje i následující studie Jana Hrdiny. Srovnává dvě paralelně realizované odpustkové sbírky předreformačního období, tj. jednu s evropským dosahem pro novostavbu římského chrámu sv. Petra a druhou k obnově farního kostela v severočeském Mostě, která pokrývala užší oblast zemí Koruny české. Příspěvek podrobně mapuje organizační mechanismy provádění odpustkových kampaní, ale i konkrétně roli knihtisku v mostecké sbírce. Hrdinova studie potvrzuje Boldanova zjištění o významu raného knihtisku pro náboženskou propagandu. Jeho potenciál dokázala katolická církev beze zbytku využít, ale v Čechách lze tento fenomén logicky zachytit v příhraničních oblastech, které měly v pohusitském období silnější vazbu na tehdy katolická německá teritoria než na centrální česká území pod utrakvistickým vlivem.

Na dosud prakticky nezpracované téma polemik různých konfesí s Jednotou bratrskou upozornil ve své studii Ota Halama, který evidoval a analyzoval tištěnou polemiku z prostředí utrakvistického, katolického a formujícího se luterského tak, jak se objevila do dvacátých let 16. století. Byť vedoucí silou těchto polemik zůstávali po sledované období utrakvisté, díky jejich nejednoznačnému postoji k médiu knihtisku ohlas jejich aktivit nepochybně nebyl nijak výrazný. Utrakvistická tištěná polemika se navíc v první vlně objevila až na počátku druhého desetiletí 16. století, a to výhradně v českých jazykových mutacích, takže okruh její recepce a vliv zůstal uzavřen v zemských hranicích. Naopak to byla spíše katolická strana, která díky olomouckému okruhu autorů a místnímu knihtisku věnovala Jednotě významnou pozornost, a uvedla ji tak dokonce do povědomí širší evropské veřejnosti. Protibratrskou utrakvistickou polemiku Halama představuje kontextuálně jako součást snahy husitů „očistit v očích Říma svou věrouku a praxi“ a dokumentuje ji připojenou evidenci tištěných polemik s Jednotou bratrskou vydaných v letech 1500–1526.

Závěrečná studie Jiřího Černého prezentuje letáky jako elementární komunikační médium počátku reformace. Analyzuje jejich tvorbu spojenou s panstvím pánů ze Salhausenu v severozápadních Čechách ve dvacátých letech 16. století. Černý sleduje proces vzniku letáků i míru přímého vlivu luterského wittenberského centra, v němž ostatně všechny letáky z místní produkce byly následně vytištěny. Autor charakterizuje tyto tisky jako prostředek „řízené a sebevědomé“ mediální kampaně podporované luteránským šlechtickým rodem i wittenberskými reformátory. Tisky zmíněných letáků sehrávaly nejen roli obhájce reformačních snah místních luteránských kazatelů, ale současně měly prezento-

vat sílu luterské reformace podporované rodem pánů ze Salhausenu v zahraničí, tj. představit region jejich panství (Děčínsko) jako prostor silné luterské reformace. Sledovanou letákovou tvorbu je proto třeba vnímat jednoznačně jako prostředek instrumentalizace jak ze strany luterské šlechty, tak reformátorů.

I bez závěrečného shrnutí je zřejmé, že se v jednotlivých studiích sborníku, který vykazuje vyrovnanou vysokou kvalitou, podařilo zachytit specifickou roli knihtisku v období jeho počátků v konfesijně různorodém prostředí Čech. Míra využití tisku i recepce tištěné produkce byla významně determinována zájmy různých konfesí či náboženských skupin,

kterým se stávala nejen způsobem zviditelnění ve veřejném prostoru, tj. propagace a obhajoby vlastního učení, ale i prostředkem realizace správní praxe, ať už se jednalo o vlastní fungování církevní správy, či získávání finančních prostředků pro potřeby církve. Jistá zdrženlivost českého většinově utrakvistického prostředí k tištěnému médiu pak přispěla k významnému přetrvávání starší i aktuální rukopisné produkce v dobových soukromých i institucionálních knihovnách.

doc. PhDr. Olga Fejtová, Ph.D.